

Ο ΣΚΕΛΕΘΡΑΣ

ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ Β', ΣΕΙΡΑΣ, ΝΙΚΟΥ ΝΙΚΟΛΑΪΔΗ

ΚΥΠΡΟΣ, 1924

Όταν ἡ σκέψη πού γεννᾷ τὸν πόνο, τὴ χαρά, καὶ τὴ λύπη, ἡ ἔκστασις καὶ ὁ θαυμασμός, πού φέρνουν τὸ ἀνυψῶμα τῆς ψυχῆς, φουσκώνουν μέσα μας τὰ θεῖα καὶ ἀσυγκρατήτα κύματα τῆς ἐμπνεύσεως, τότε τὸ πιὸ φυσικώτερο καὶ συντομώτερο ξέσπασμα, εἶναι ὁ Λόγος. Ἡ λογοτεχνία εἶναι—νὰ ποῦμε—ζυμωμένη μὲ τὴν πνευματικὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου: εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς πρώτες ἐκδηλώσεις τῆς.

Καὶ ἂν ἐξετάσουμε τί λογῆς εἶναι ἡ πνευματικὴ μας ζωὴ σὴ μέρα, χωρὶς δυσκολία, θὰ δοῦμε μέσα σὲ μιὰ κοινωνία, πού ἐντελῶς ἔλλαξε ἡ ἀρχικὴ τῆς μορφῆς, ἀνθρώπους νὰ λυγίζουν κάτω ἀπὸ τὸ βάρος τῆς ἀνάγκης, μὲ φρικτὴ θάκουσουμε φωνὲς τρόμου ἀπὸ χιλιάδες ἄτομα πού πνίγονται μέσα στὴν κακομοιριά καὶ ἀπόγνωση, ἀπὸ ἀνθρώπους πού τοὺς δένουν χερόποδα προλήψεις ἀνόητες, ἀλλόκοτες καὶ ψεύτικες ἀντιλήψεις γιὰ κάθε τι ἀπὸ τὴ Ζωὴ ἕως τὸ Θάνατο, καὶ αἰῶνια τοὺς τυραννεῖ ἡ δίψα γιὰ τὴ Γνώση.

Μὲ τὴ δίψα γιὰ τὴ Γνώση, στὴν ἀνάγκη προπαντός, πού εἶναι ἡ μητέρα κάθε ἐπιστήμης, εἶναι ἐπόμενο νάντιστοιχεῖ καὶ ἕνα πνεῦμα προικισμένο περισσότερο μὲ παρὰ τὴ ρησιν παρὰ μὲ φαντασία.

Στὴ πολυσύνθεση τῆς σημερινῆς κοινωνίας, καὶ προπαντός στὴ γενικὴ κακομοιριά, ὀφείλεται τὸ γλυκοχάραμα κάποιου ἐνδιαφέροντος—στὴν ψυχὴ μερικῶν—γιὰ τὸ διπλανό, ὀφείλεται ἡ ἀνατολὴ τοῦ Ἡλίου τῆς Συμπόνης, γιὰ κάθε τι πού ζεῖ πλάι μας καὶ ὑποφέρει.

... Αὐτὰ εἶναι τὰ δυὸ στοιχεῖα πού ὀρίζονται

ἔμπευσή τοῦ Λογοτέχνη, σὲ τρόπο ὥστε γιὰ νὰ κρίνει κανεὶς μὲ ἀκρίβεια, ὁποιοδήποτε λογοτέχνημα, — ἔννοῶ εἰδικὰ μὲ τὴ λέξη αὐτὴ : διήγημα ἢ ρωμάντζο, — ὀφείλει νὰ ἐξετάσει τὸ καθένα χωριστά.

* *

ΣΚΕΛΕΘΡΑΣ

Ἀρχίζω πρῶτα ἀπὸ τὸ διήγημα αὐτό, γιατί εἶναι τὸ πιὸ ἀντιπροσωπευτικὸ ὅλης τῆς συλλογῆς. Ἀνάγκη ἐπομένως ἡ μελέτη του νὰ γίνῃ μὲ ὅλες τὰς λεπτομέρειες, γιατί μόνο μ' αὐτὸν τὸν τρόπο θὰ μπορέσουμε κατόπι εὐκολα καὶ μὲ λίγο ρίχνοντας μιὰ ματιὰ καὶ στὸ ὑπόλοιπο τῆς συλλογῆς, νὰ καταλήξουμε μὲ ἀσφάλεια σὲ ἓνα συμπέρασμα.

Α'.) Παρατήρηση.

Ἄν καὶ ἀπὸ τὰ παρακάτω θὰ φανεῖ τί ἔννοῶ μὲ τὴ λέξη αὐτή, κρίνω, μ' ὅλα ταῦτα, καλὸ νὰ πῶ δυὸ λέξεις :

Ἐκεῖνο πού ὀνομάζω παρατήρηση στὸ λογοτέχνη, δὲν ἔχει καμμιά σχέση μὲ τὴν ἀπλῆ ἢ ἐπιστημονικὴ παρατήρηση, γιατί τὴ μὲν πρώτη τὴν ὑποκινεῖ ἡ περιέργεια, ἡ δὲ δεύτερη ἔχοντας ὠρισμένον σκοπὸ εἶναι περιορισμένη. Μὲ δυὸ λέξεις ἔννοῶ τὸ ἐνατένισμα ἐκεῖνο, πού, ἂν καὶ ἔχει γενικὸ χαραχτῆρα, κατορθώνει — ἄγνωστο πῶς — νὰ συνδυάζει διάφορες παραστάσεις καὶ ἐντυπώσεις μὲ προϋπάρχουσες «ἀντιλήψεις» τοῦ ἀτόμου, καὶ νὰ δημιουργεῖ ἄλλες, πού νὰ μποροῦν νὰ σταθοῦν μόνες τους καὶ νὰ περιλάβουν ὠρισμένες ιδέες. Δηλαδή μὲ παρατήρηση δὲν ἔννοῶ τὴν πιστὴ ἀντιγραφὴ μιᾶς ὠρισμένης ζωῆς, παρὰ τὴν ἀφομοίωση τῶν ὁσων πρέπει, σὲ τρόπο ὥστε νὰ δημιουργηθεῖ μιὰ ἄλλη, μὲ μεγαλειότερη μὲν ἔνταση, χωρὶς ὅμως νὰ διαφέρει καθόλου ἀπὸ τὴν πραγματικότητα.

Στὸ διήγημα «Ὁ Σκέλεθρας» ὅλη ἡ οὐσία — νὰ ποῦμε — ὅσον ἀφορᾷ τὴν ὑπόθεσιν περιλαμβάνεται μέσα σὲ μιὰ πρόταση : — Ἡ τραγωδία τῆς ψυχῆς, κάποιου προσώπου... τοῦ Παύλου, ἐπειδὴ, — γιὰ τὸν ἓνα ἢ

για τὸν ἄλλο λόγο, — πούλησε τὸ σκελετό του. Καὶ ὅμως!
"Ἄν καθήσει κανεὶς νὰ ἀναλύσει μὲ λεπτομέρεια τὶς
ιδέες καὶ σκέψεις, τὸ πῶς καὶ γιατί τῆς ταραχῆς τοῦ ἀτό-
μου, θὰ χρειαστοῦν πολλὰς σελίδες! Καὶ δῶ ἀκριβῶς θὰ
βροῦμε τὸ κυριώτερο χαρακτηριστικὸ τοῦ κ. Νικολαΐδη.
Μέσα σὲ μιὰ ὑπόθεση σχεδὸν τίποτε μπορεῖ νὰ μᾶς πεῖ
τόσα πράγματα...

Στὸν κόσμον αὐτὸ πού ὅλα ἀλλάζουν καὶ θὰ ἀλλάζουν,
πού μιὰ ὁμίχλη πυκνὴ καὶ ἀδιάφανη σκεπάζει τὰ μελλού-
μενα τοῦ δρόμου μας, ἀλλοίμονο, ἂν τολμήσουμε ἑμεῖς νὰ
ἐπιβάλλουμε μιὰ ὠρισμένη κατάσταση. Θὰ μᾶς βασανίζουν
οἱ ἀδυσώπιτες Ἑρουννίες τῶν ἀλύγιστων Νόμων. Τὸ νὰ δια-
θέσει κανεὶς τὸν ἑαυτό του κατὰ ἓνα τρόπο ἀσυνήθιστο καὶ
ἀμετάκλητο, εἶναι πολὺ πιὸ ἀνυπόφορο καὶ ἀπὸ τὴ
φυλάκιση, γιατί τὴ φυλάκιση μᾶς τὴν ἐπιβάλλει ἄλλος, καὶ
μᾶς ξεγελᾷ πάντα ἢ ἐλπίδα τῆς ἀπόδρασης...

Φρίκη καὶ καταφρόνια τῶν πάντων μᾶς πιάνει, σὰν
συλλογιστοῦμε, πὼς σήμερα ἀκόμα ἢ αὔριο, μπορεῖ νὰ μᾶς
καταπιεῖ ἢ ἀθυσσο τοῦ θανάτου. Λίγα κόκκαλα θὰ εἶναι
τὸ ὑπόλοιπο μας, λίγα κόκκαλα, πού ὅλοι, κατὰ συνή-
θειαν, τάφηνουν νὰ κοιμηθοῦν ἡσυχὰ κάτω ἀπὸ
χλοερὸ ἢ στέργο μνηματάκι. Τὰ κόκκαλα αὐτά, πού ἀπάνω
τους δονίστηκαν τὰ νεῦρα ἀπὸ τὴ ζωὴ μας, μέσα στὴ μέθη
τῆς χαρᾶς καὶ τῆς ἡδονῆς, πού μεταξὺ τους γροικήθηκαν
οἱ παλμοὶ τῆς ὑπαρξῆς μας, θὰ εἶναι, γιὰ λίγα χρόνια, τὰ
μόνα ξερίπια τοῦ ἑαυτοῦ μας, πού ὅλοι τάφινουν νὰ γί-
νουν σκόνη μὲ τὸν καιρὸ, πού θὰ τὴν πάρει μιὰ μέρα ὁ ἄνε-
μος τῆς ἀφάνειας...

— «Τί ἔκαμε ὁ Παῦλος», θὰ ρωτήσουν μερικοὶ, «τί
ἔκαμε τὸ σοβαρὸ ὥστε νὰ γραφοῦν τόσες σελίδες;...»

— Ἄλλὰ τί περισσότερον μπορούσε νὰ κάμει;

(α) — «Πουλώντας τὸ σκελετό του σὲνα ἱστοιτοῦτο
εἶναι σὰ νὰ πουλάει κάτι ἀπὸ τὴν ὑπαρξή του. Ἄς δοκι-
μάσει κανεὶς νὰ φανταστεῖ μετὰ θάνατο, τὰ κόκκαλά του
πού ἀποτελοῦν τὸ τέτοιο χέρι ἢ τέτοιο πόδι του, πού τὰ
βλέπει καὶ τὰ αἰσθάνεται, πού ἀποτελοῦν μὲνα λόγο τῆ
φόρμα τοῦ ἑαυτοῦ του, — ἄς δοκιμάσει νὰ φανταστεῖ, ὅτι
θὰ συναρμολογηθοῦν καὶ πάλι μετὰ θάνατο, γιὰ νὰ ἀπο-
τελέσουν τὸ σκελετό τῆς ἴδιας φόρμας.

Ἕνα αἵσθημα ἀλλόκοτο θὰ νοιώσει σὰν κάποια ἀγριά-

ἀδα, σὺν κάποια τρομερὴ κατάπτωση καὶ τὸ αἶσθημα αὐτὸ θὰ εἶναι βέβαια ἀνυπόφορο ὅταν δὲν προέρχεται μονάχα ἀπὸ μιὰ δοκιμαστικὴ φαντασία παρὰ πηγάζει ἀπὸ τὴν πραγματικότητα. . . Καὶ οἱ λέξεις μονάχα: «ὁ σκελετός μου!» μᾶς γεμίζουν κατάπτωση.

(6) Ἐξω ἀπὸ ἀντιλήψεις καὶ δόγματα ἀδύνατο εἶναι νὰ χωρέσει στὴ συνειδησὴ μας, πὼς ἡμεῖς πού ζοῦμε σήμερα μετὰ θάνατο δὲ θὰ ὑπάρχουμε. Ἡ ἀνυπαρξία γιὰ μᾶς εἶναι ἀκατάληπτη, καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ καθενὸς—ἀν ὅχι ἡ σκέψη—ἀδυνατεῖ νὰ πιστέψει πὼς θὰ πάψει νὰ αἰσθάνεται, ὅπως στὴ ζωὴ!

Ἄν τώρα πλάϊ σ' αὐτὴ τὴν ἰδέα τῆς ἀθανασίας, συλῶσουμε καὶ τὸ σκελετό μας τρόπο τινὰ ἀθάνατο, μέσα σὲ μιὰ αἰθουσα σπουδαστηρίου, τότε ὠρισμένως τὸ βασανιστήριό μας θὰ εἶναι μεγάλο, γιὰ τὸ θὰ εἶναι σὰ νὰ εἴμεθα ἑμεῖς οἱ ἴδιοι ἀπάνω στὸν τρίποδα, καταδικασμένοι σὲ μιὰ στάση, γυμνοί, ἔλεεινοί καὶ τιποτένιοι μπροστὰ σὲ τόσα περίεργα μάτια! . . .

(γ) Ἄνω κάτω μᾶς φέρνει ἡ ἰδέα τοῦ θανάτου, εἶναι ὅμως εὐτύχημα πού ὁ ἄνθρωπος δὲν τὸ συλλογίζεται καὶ πολὺ. Ἡ φύση μᾶς ἐπροίκισε μὲ μιὰ ἀδυναμία, ὥστε ἡ σκέψη μας, πέρα ἀπ' τὴ ζωὴ, νὰ σταματᾷ, γιὰ τὴν ἀλλοιῶς ὁ βίος μας θὰ ἦταν ἀβίωτος. Ὁ δυστυχησμένος ὅμως Παῦλος διαθέτοντας τὸ σκελετό του, πουλάει σύγχρονα καὶ τὴν ἡσυχία του, γιὰ τὸν τρόπο αὐτόν, ἐκτὸς πού τοῦ φέρνει συχνὰ τὴν ἰδέα τοῦ θανάτου τὸν κάμνει νὰ σκεφτεῖ καὶ γιὰ τὸ εἶναι του. . . .

(δ) Κατατσακισμένος ἀπ' τὴν κακομοιριά ὁ ἄνθρωπος αὐτός, βάζει χέρι, ἐκεῖ ὅπου δὲν ἔχει δικαίωμα. Ἐπόμενο εἶναι ἡ παραξένη πούληση, ὅταν πιά δὲν ἔχει ἀνάγκη, νὰ τὸν βασανίζει, γιὰ τὸν κάμνει ἓνα πράγμα ἀσυνήθιστο.

Καὶ ὁ πιὸ φτωχότερος θάναπαύει τὰ πονεμένα του κόκκαλα σὲ μιὰ «σπιθαμὴ γῆς» καὶ ὁ ἀσπίτωτος ἀλήτης θὰ θρεῖ στὴν ἄλλή ζωὴ τὴν κατοικία τῆς γαλήνης πού τόσο πόθησε.

— «Νᾶναι τὸ χῶμα τοῦ τάφου σου ἁλαφό»!

Εὔχεται ὁλος ὁ κόσμος γιὰ τὸ νομίζει καὶ θέλει νὰ πιστέψει πὼς θὰ νοιώθει τὸ βάρος του! . . . Ἡ φράση, φυσικά, αὐτὴ καὶ οἱ παρόμοιες, μπορεῖ μὲν νὰ μὴν ἔχουν, αὐτὲς καθ' ἑαυτὲς, καμμιά σημασία τὸν Παῦλο ὅμως εἶναι

ἐπόμενο νὰ τὸν ταραΐζουν, γιὰτὶ ἀκριβῶς μαυτὸ πού ἔκαμε στερήθηκε ἀπὸ ἓνα πράγμα πού ὅλοι χωρὶς διάκριση θὰ βροῦν, καὶ πού ὅλοι τὸ θεωροῦν πολῦτιμο.

«Ἐνα μνῆμα!... Χαράς τον πού ἔχει ἓνα μνῆμα...
« ἓνα ἰδὶόχτητοτάφο! Δυὸ μέτρα γῆς... ἓνα σιδερένιο σταυρὸ κ' ἓνα κυπαρισσάκι!... Κύριε ὁ Θεός μου, τί θέλει τὸ περισσότερο ὁ ἄνθρωπος;!... Ἄν
« μ πο ρ ο ὕ σα ν ἂ τ ὃ χ ω θ ἄ λε γ α «σπολάτι»... Σπο-
« λάτι Θεέ μου... σπολάτι... »

Μαυτὸ τὸ θαυμασιὸν τρόπον ξεσπάει ὁ Σκέλεθρας. Νοιώθει πὼς οἱ «δέκα χιλιάδες φράγκα» πού πήρε εἶναι τίποτε μπροστὰ σὲ κείνο πού πούλησε, γιὰτὶ τὸ μνῆμα εἶναι...
« ὅ, τ ἰ ἀ ν α λ ο γ ε ἰ σ τ ὸ ν ἄ ν θ ρ ω π ο κ' ε ἶ ν α ἰ τ' ἂ πα ρ α ἰ ῖ τ η τ ὸ τ ο υ ».

Αὐτὰ καὶ ἄλλα πολλὰ εἶναι τὰ βασανιστήρια τοῦ Παύλου τὸ κορυφῶμα ὅμως τοῦ πάθους του δὲν προέρχεται μονάχα ἀπ' αὐτά. Τὴν ἐπιτυχία—στὸ ζήτημα τῆς παρατήρησης—θὰ τὴν βροῦμε ἄλλου.

Ὁ Σκέλεθρας εἶναι ἀπὸ τὰ πολὺ ὀλίγα ἐκεῖνα διηγήματα, πού κάθε παράγραφον ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἕως τὸ τέλος, δὲν εἶναι ἄστοχη.

Πολὺ θὰ ἔχανε τὸ διήγημα, ἂν ἔλειπε τὸ Τιριλλή.

Ὅταν καλοσκεφτεῖ κανεὶς ἀδύνατον νὰ μὴν ἀναγνωρίσει, ὅτι πολλὰ ὀφείλονται στὴν ἐπινόησιν τοῦ προσώπου αὐτοῦ.

Δυνατὸς παρατηρητῆς ὁ κ. Νικολαΐδης, στὸ ἐνατένισμά του, κατῶρθωσε νὰ συνδυάσει ἰδέες καὶ παραστάσεις ὅχι ὀλίγες, πλάθοντας ἔτσι ἓνα πρόσωπον χωρὶς καθόλου νὰ παύσει νὰ εἶναι ρεαλιστής.

Ἀπαράμιλλη ἡ εἰκόνα ὅταν τὸ Τιριλλή μελετᾷ τὰ ὁστά. Δὲν εἶναι μιὰ ἡ ἰδέα πού περνáει ἀπ' τὸ μυαλό μας.

Νοιώθει πρῶτα κανεὶς μιὰ φριχτὴ ἀντίθεση. Ὁ Σκέλεθρας περιφρόνησε τὸ σκελετόν του, καὶ ὅμως οἱ ἄνθρωποι τὸν μελετοῦν, καὶ ἔχουν δόσει μάλιστα ὀνομασία καὶ στὸ μικρότερον κόκκαλον.

Ἡ ἀντίθεση αὐτὴ κορυφώνεται καὶ ὁ Σκέλεθρας ξεσπᾷ, γιὰτὶ ἀδύνατον νὰ ὑποφέρει πὼς οἱ ἄνθρωποι προσέχουν πολὺ,—καὶ τὰ ἰνστιτιτούτά του τὸ ἀγοράζου ν—ὅτι αὐτὸς δὲν ἔλαβε ὑπ' ὄψιν:

«Δὲν εἶχε κατορθώσει (τὸ Τιριλλή) ἀκόμη νὰ μάθει τὰ

« ὁστᾶ τῆς κεφαλῆς καὶ καθότανε στὴ γωνιά σ' ἓνα χα-
« μηλὸ σκαμνὶ μὲ τὸ βιβλίον ἀνοιχτὸ στὰ γόνατά του :

— «Τὰ δύο χροταφικά, τὰ δύο θρεγματικά».

— «Πάψε βρέ, τοῦ εἶπε (ὁ Παῦλος) μ' ἓνα κίνημα
« φοῦρκας, κύτταξε ἄλλο μάθημα ἢ διάβασε μέσα σου».

Νὰ πάψει!... Καὶ ὅμως! Τὸ Τιριλλὴ εἶναι σύγ-
χρονα τὸ «Ξ υ π ν η τ ἦ ρ ι» τῆς συνείδησής του ποὺ ἐξε-
γείρεται κατόπι σὲ διαμαρτυρία. Μαζὺ μὲ τὸ πρόσωπο
τοῦ Καλλιτέχνη εἶναι ἡ μομφή, ἡ κατακραυγὴ καὶ ἡ εἰρω-
νεία ὅλων ὧσων ἄκουσαν τὴν ἀλλόκοτη πράξη του... Προ-
παντὸς τὸ Τιριλλὴ ἀποτελεῖ τὸν κληρονόμο, Ἄνκαι δὲν
εἶναι συμβολικὸ πρόσωπο, ὅμως πρέπει νὰ ἐννοήσουμε
καλὰ τὴν ιδιότητά του αὐτή. Δὲν εἶναι μονάχα ὁ ἀπλὸς
κληρονόμος ποὺ θὰ ἀπολάβει τὰ ἀγαθὰ κάποιου
τ σ ι γ κ ο ὕ ν η. Συγκεντρώνοντας σύγχρονα ὅλες ἐκεῖνες
τὶς κακὲς—γιὰ τὸν Παῦλο—ιδιότητες, ποὺ ἀνάφερα παρα-
πάνω, ἐπιπλέον ἔχει καὶ κάτι τὸ ἀποκρουστικὸ ἀπάνω του.
Δὲν ἔχει μονάχα τὸ στόμα τῆς μομφῆς, ὅταν γελάει ἡλίθια,
σύγχρονα δείχνει, τὸ κουτὸ αὐτὸ πλάσμα, ὅλη τὴν ψυχρὴ
ἀδιαφορία ποὺ εἶναι ἱκανὴ νὰ κάμει ἄνω κάτω τὸ Μπάρ-
μα του, ὁ ὁποῖος στὴν ἔξαψή του, ἔχει ἀνάγκη νὰ ἐλπίσει,
πῶς, ἂν ὁ σκελετός του δὲ βρεῖ ἡσυχία κάτω ἀπ τὸ χῶμα,
θὰ μένει τουλάχιστο κάποιο πλάσμα ποὺ θὰ φροντίσει, γιὰ
...τὸν προσωρινό του τάφο... ἂν τοῦ ἐπιτρε-
ψ ο υ ν τ έ τ ο ι ο! Ἄφταστο εἶναι τὸ μέρος ἐκεῖνο ὅπου ὁ
Παῦλος ξυπνώντας ἀπὸ τὴν «παραίτησή του» φαντάζε-
ται πῶς βλέπει μπροστά του τὸ Τιριλλὴ νὰ κουτρουβαλιά-
ζεται μὲ τὸ γιατρὸ τοῦ Ἰνστιτούτου. Εἶναι οἱ δυὸ κληρονό-
μοι ποὺ μοιραῖα θὰ πάρουν ὅτι μιὰ μέρα θὰ φήσῃ: Ὁ
ἓνας τὸ χρυσάφι του, καὶ ὁ ἄλλος τὸ σκελετό του.

Τὰ παραπάνω ποὺ δὲν εἶναι παρὰ μιὰ σύντομη ἐρ-
μηνεία τοῦ σωροῦ τῶν σκέψεων καὶ ἰδεῶν ποὺ περι-
κλείνονται μέσα στὴν τόσο μικρὴ ὑπόθεση τοῦ διηγήμα-
τος, εἶναι ἱκανὰ νὰ μᾶς δείξουν τί λογῆς εἶναι ἡ «παρατή-
ρηση».

Ἀνάγκη τώρα νὰ ἐξετάσουμε τὸν τ ρ ό π ο, μὲ τὸν
ὁποῖο γίνεται ἡ ἐκδήλωση μ' ἄλλα λόγια πῶς φκιάχεται
τὸ διήγημα:

Ἡ ἡμέρα εἶναι τέτοια, ποὺ μέσα στὴ ζάλη τοῦ κόσμου
γιὰ τοὺς σκελετούς, εἶναι ἀδύνατο στὸν Παῦλο νὰ μὴ σκε-

φτεῖ γιὰ τὸ δικό του. Ἐκεῖ ὁμως πὺν ἀναθυμᾶται πὼς εἶναι πουλημένος:

— «Σήκωσε τὸ κεφάλι του καὶ εἶδε τὸ Τιριλλή πὺν
« εἶχε παρατήσει τὸ διάβασμα καὶ τότε κύτταζε γελώντας
« ἡλίθια».

Τὸ γέλοιο αὐτὸ καὶ ὁ συλλογισμὸς ὅτι ἔκαμε κάτι ἀσυνήθειστο τοῦ ξυπνᾶ πρῶτα θολὰ τὴ σκέψη... Πάει κατόπι στὸ νεκροταφεῖο καὶ κεῖ γεμίζει ἡ συνείδησή του ἀπὸ παρασάσεις, πὺν πιδ ἔπειτα θὰ τὸν κάμουν ἄνω-κάτω. Ἔτσι νοιώθει, πὼς δὲν ὑπάρχει ἄνθρωπος, πὺν τὰ κόκκαλά του νὰ μὴ ξεκουράζονται μέσα στὸ αἰώνιο Κοιμητήρι... Φρίκη τοῦ προκαλεῖ τὸ ιερόσυλο θρόσος τοῦ μικροῦ, πὺν ξεθάβει τὸ μπαμπά του μόνο καὶ μόνο ἀπὸ περιέργεια: ἡ παράσταση αὐτὴ κατόπι θὰ συνδυαστεῖ μὲ τὸ χαραχτήρα τοῦ Τιριλλή...

«... Ὁ Σκέλεθρας κατάλαβε πολὺ καλὰ κατὰ πὺν πῆ-
« γαινε νὰ ξυπνήσει ἡ συνείδησή του καὶ
« προσπαθοῦσε νὰ τὴν νανουρίσει μὲ τὸ βολικώ-
« τερο τρόπο».

Ἐδῶ εἶναι τὸ κυριώτερο σημεῖο τοῦ διηγήματος. Ἡ προσπάθεια αὐτὴ τοῦ Παύλου νὰ μὴ χάσει τὴν ἡσυχία του, εἶναι ἀρκετὴ καὶ μόνη νὰ δικαιολογήσει τὴν κατάντια του. Ὁ φόβος, ἡ ὑποψία ἔστω, μήπως χάσουμε τὴ γαλήνη τῆς συνείδησής μας εἶναι ἱκανὰ νὰ μᾶς κάμουν μανιακοὺς! Καὶ ἀπ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ἀρχίζει ἡ ψυχικὴ τραγωδία τοῦ Παύλου. Ὁ κ. Νικολαΐδης μᾶς ἔχει δεῖξει μ' αὐτὸ τὸν τρόπο μιὰ ψυχὴ πὺν κατάλαβε, πὼς δὲν θὰ διατηρήσει τὴν ἀμερηνησιὰ της, καὶ πὺν μ' ὅλα ταῦτα πολεμᾷ νὰ διατηρήσει. Οἱ παρακάτω φυσικὰ σελίδες συντελοῦν στὸ κορύφωμα τοῦ βασανιστηρίου τοῦ Σκέλεθρα, ἡ γεννησιότης τοῦ ὁμως ὀφείλεται καὶ δικαιολογεῖται στὸν ἄγωνα αὐτό. Παλεύει ὁ Παῦλος μὲ τὸν ἑαυτό του, ἀγωνίζεται μὲ τὴν ὑποψία του, προσπαθεῖ νὰ νανουρίσει τὴ συνείδησή του. Καὶ ἀκριβῶς ἡ πάλῃ καὶ ἡ προσπάθεια, ἀπὸ τίς ὁποῖες μοιραῖα βγαίνει νικημένος, τὸν κάμνουν νὰ καταντήσῃ σ' ἓνα εἶδος τρέλλας. Ὁ ἑαυτός του τώρα εἰς τὸ ἑξῆς, ἡ ἴδια του φαντασία, εἶναι ἐκεῖνα πὺν θὰ τοῦ μεγαλώσουν τὸ δυστύχημα καὶ θὰ τοῦ κάμουν τὸ βίον ἀβίωτο:— Τὸ πα-
ρατσούκλι του πὺν πρῶτα δὲν τοῦκαμνε καμμιὰ ἐντύπωση,

τώρα τὸν ρίχνει στὴ μεγαλύτερη ταραχή!... Αὐτός, πὺν μὲ τὸ μεγαλείτερο «κυνισμό», ἔχει διηγηθεῖ σ' ὅλο τὸν κόσμο τὴν ἱστορία του, δὲν μπορεῖ τώρα νὰ ὑποφέρει, πὺς ὅλος ὁ κόσμος ξέρει τὰ καθέκαστά του!... Τὸ Τιριλλῆ μὲ τὴν εἰρωνεία τοῦ γύρω κόσμου, κορυφώνουν τὸ βασανιστήριό του, σὲ τρόπο ὥστε ἡ ἄρρωστη πιά σκέψη του, ὅ,τι «γγίζει νὰ βαθαίνει, νὰ σκάβεται αὐτόματα καὶ νὰ γίνεται «τάφος ἰδιόχτητος»,... Ἀριστοτεχνικώτατο εἶναι τὸ μέρος αὐτό, ὅπου ὁ Σκέλεθρας μ' ὅλη τὴν προσπάθειά του δὲ σκέπτεται ἄλλο παρὰ ἐκεῖνο πὺν θέλει νὰ ξεχάσει... Ἐξάφνα ὅμως μέσα στὸ μαρτύριό του, ἀνάμεσ' ἀπ τὴ βουρκαωμένη συνεφιά, μιὰν ἀχτίδα φωτίζει τὴν ἀνταριασμένη του σκέψη:— «Ἀπλούστιτο. Καὶ ὅμως! Δὲν τὸ συλλογίστηκε πρίν! Τί εἶναι: δέκα χιλιάδες φράγκα μπροστά σ' ἓνα «ἰδιόχτητο τόφο»,;... Θὰ τὰ ἐπιστρέψει ἀμέσως μαζί μὲ τοὺς τόκους καὶ τὰ ἐπιτόκια καὶ θὰ ζητήσει τὴν ἀκύρωση τοῦ συμβολαίου!...», Τὸ πράγμα αὐτὸ τοῦ φαίνεται τόσο εὔκολο νὰ γίνῃ, ὥστε εἶναι βέβαιος γιὰ τὴν ἐπιτυχία του. Πολὺ ψυχολογημένη καὶ ἀξιοπαρατήρητη εἶναι ἡ ἐπίσκεψή του στὸ φερετροποιεῖο, ὀλίγο πρί νὰ συναντήσῃ τὸ γιαιτρό. Παρουσιάζεται ἔτσι, σὰ νὰ πιστεύῃ πὺς εἶναι ἐλεύθερος, ὅπως ποθεῖ ἡ καρδιά του... Καὶ ἡ ἀποτυχία του ἀκριβῶς τὸν κάμνει μανιακό. Ἄν καὶ βλέπει, πὺς ἡ ἐλπίδα του ἦτουν ἄκαρπο ψέμμα, δὲν θέλει ἀκόμα νὰ πιστέψῃ, πὺς δὲν ὑπάρχει καιρός. Ἀγωνίζεται, καὶ ὅταν πέσει νικημένος, τότε πιά, δὲν τοῦ μένει παρὰ νὰ ἀποτελειώσῃ ὅ,τι ἐπεχείρησε μιὰ φορὰ νὰ κάμῃ...

Ἔτσι φκιάχνεται τὸ διήγημα αὐτὸ καὶ χωρὶς καμμιά ἀντίρρηση θὰ μποροῦσε νὰ πεῖ κανεὶς πὺς ὁ τ ρ ὁ π ο ς εἶναι ἀριστοτεχνικός. Ὁ κ. Νικολαΐδης ὅμως λαβαίνει μέρος μέσα στὸ διήγημα μὲ τὸ νομά του. Αὐτὸ ἐκτὸς τοῦ ὅτι «χτυπάει στὰ νεῦρα», τοῦ ἀναγνώστη, μᾶς παρουσιάζει τὸν κ. Νικολαΐδη, πὺν εἶναι ὁ συγγραφέας δημιουργὸς νὰ διαφωνεῖ καὶ νὰ μ ἡ μ π ο ρ εῖ νὰ ὑ π ο φ έ ρ ε ι τὸ Σκέλεθρα πὺν εἶναι τὸ δημιούργημά του!! Ἄν ὅμως καλοσκεφτοῦμε, θὰ δοῦμε πὺς τὸ λάθος αὐτὸ εἶναι ἐπακολούθημα ἄλλου κάποιου μεγαλείτερου λάθους. Ἐρχόμεθα δηλ. τώρα χωρὶς νὰ τὸ θέλουμε, νὰ ἐξετάσουμε τὸ Σκέλεθρα ὅχι μονάχα ὡς ἡ ρ ω α, ἀλλὰ καὶ ὡς π α ρ ο υ σ ί α σ μ α.—Τί λογῆς ἄνθρωπος εἶναι ὁ Σκέλεθρας;—Πρῶτα: ἓνας κα-

κομοίρης καὶ πεινασμένος πού ἡ ἐγκόσμια ζωὴ του εἶναι ἀδύνατη. Κατόπιν; ἓνας πού, ἐξαγοράζοντας τὴ ζωὴ του μὲ τὸ σκέλεθρό του, δείχνεται ἐπὶ πλέον τοκογλύφος καὶ τσιγκούνης, μ' ἓνα λόγο μιὰ ψυχὴ ἔλεεινὴ καὶ χωρὶς φιλότιμο. Στὸ παροξυσμό του, βλέπει τὴν ψυχὴ του σὰ σαῦρα, καὶ ἀπὸ τὸν τρόπο γενικὰ, φαίνεται πὼς τέτοιον θέλει νὰ μᾶς τὸν δείξει καὶ ὁ συγγραφέας. Παρακάτω θὰ πῶ γιατί ἓνα τέτοιο παρουσίασμα εἶναι πολὺ ἄστοχο. Τώρα ἀναφέρνω μονάχα πὼς τὸ ψτιάξιμο τοῦ διηγήματος θὰ ἦτον πιὸ τέλειο ἂν ὁ Σκέλεθρας δὲν ἦτον ν μὲ μιὰ ψυχὴ παρακατινὴ. Ἀναγκάζεται πρῶτα ὁ κ. Νικολαΐδης νὰ παρουσιαστῇ μὲ τὸν ὀνόματό του, γιατί πρέπει νὰ μᾶς φανερώσει... ὅτι ποτέ του δὲν θὰ εἶχε τὸν «κυνισμό καὶ τὴν στωϊκότητα», τοῦ ἥρωά του, τὸν ὁποῖο ἀηδιάζει. Ἐπειτα ἡ ἐπιμονὴ ἐκείνη νὰ φανεῖ ὅτι ὁ Σκέλεθρας εἶναι τσιγκούνης μπορεῖ νὰ παραπλανήσῃ τὸν ἀναγνώστη. Ἐκτὸς τοῦ ὅτι εἶναι λιγάκι ἀπίθανο ἓνας πρὶν πεινασμένος νὰ γίνῃ κατόπι τσιγκούνης, γιατί ἀκριβῶς οἱ πεινασμένοι εἶναι ἐκεῖνοι, πού δὲ λυποῦνται τὸν «παρᾶ», ὅταν τὸν ἔχουν,—ἂν δὲν προσέξει κανεὶς, συγχέοντας τὶς ἰδέες, μπορεῖ νὰ νομίσῃ πὼς τὸ διήγημα αὐτὸ εἶναι ἡ ψυχολογία κάποιου κακόμοιρου πρῶτα, πλούσιου ὅμως καὶ τσιγκούνῃ κατόπιν. Ἡ ἰδιότητα τῆς τσιγκουνιάς μὴ ἔχοντας καμμιά σχέση μὲ τὴ ν α ἰ σ θ η τ ι κ ῇ τοῦ διηγήματος, δὲν ἔχει καὶ καμμιά σημασία. Τὸ μόνο πού μπορεῖ νὰ τὴν δικαιολογήσῃ, εἶναι ὅτι ὁ συγγραφέας θέλησε νὰ δώσῃ μεγαλειότερη ἔκφραση π.χ. στὸ ὅτι, ὁ Σκέλεθρας ἀποφασίζει νὰ ἐπιστρέψῃ τὶς δέκα χιλιάδες φράγκα.—«Μόλον ὅτι εἶναι τσιγκούνης, εἶναι ἔτοιμος γιὰ κάθε δαπάνη, τόσο ὁ βίος του εἶναι ἀνυπόφορος!!—Αὐτὸ ὅμως ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἀποδεικνύει «ὑπολογισμό», δὲν μᾶς ικανοποιεῖ καὶ ἐντελῶς, γιατί ὁ Σκέλεθρας δὲν ἔχει μόνο τὴν τσιγκουνιά εἰς βάρος του, εἶναι ἐπιπλέον... χαμερπὴς καὶ δὲν μπορεῖ νὰ καταλάβῃ τὰ λόγια τοῦ καλλιτέχνη...

Τέλος, γιὰ νὰ τελειώσω μὲ τὸ μέρος αὐτὸ, ἔχω νὰ προσθέσω ὅτι ὁ κ. Νικολαΐδης ὑπὸ ἔποψιν φραστικοῦ χιροκτῆρα (style) καὶ «χιοῦμορ», σὲ μερικὰ προπαντὸς σημεῖα εἶναι ἄφθαστος. Ἐπανειλημένα διαβάζω ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ περικοπὲς σὰν κι αὐτές:

“Μάλλονε μιὰ φορὰ (ὁ Σκέλεθρας) μένα γείτονά του
 “ καὶ τὸν ἀπείλησε πὼς θὰ τοῦ σπάσει τὰ πλευρά· κι ὁ
 “ Παῦλος εἶπε:
 “ — ... Πουλημένα εἶναι· θὰ ζημιώσεις τὴν Εὐρώπη...!
 “ Πρὸ λίγες ἡμέρες τὸν εἶχε πονέσει ἓνα δόντι κούφιο
 “ καὶ πῆγε νὰ τὸ βγάλει.
 “ — Δὲν ἔχει παρὰ μόνο μιὰ τρύπα κι εἶναι γερὸ δόντι
 “ εἶπε ὁ δοντογιατρός... καλλίτερα νὰ τὸ σφραγίσουμε μὲ
 “ χρυσάφι.
 “ Ὁ Σκέλεθρας πού δὲν ἀνεγνώριζε κὰν τὴν ὑποχρέωση
 “ νὰ κάνει κ’ ἐπιδιορθώσεις στὰ πουλημένα κόκκαλά του
 “ καὶ μάλιστα νὰ γιομίσει ἓνα δόντι μὲ χρυσάφι:
 “ — Βγάλτο... εἶπε.
 “ — Εἶναι γερό... Ἀμαρτία εἶναι... Εἴσαι τόσο χρονῶ
 “ ἄντρας καὶ διατηρεῖς ὅλα σου τὰ δόντια, αὐτὸ εἶναι
 “ κὰτῖ τίς! Γιατί νὰ βγάλεις ἓνα γερὸ δόντι!
 “ — Βγάλτο...!
 “ Ἐπίσης ὅταν παρακάτω: “φαντάζεται πὼς εἶναι
 “ μπρὸς τὸν πάγκο του”...
 “ Περνάει ἓνας καὶ τοῦ λέει: “Καλημέρα κύρ Σκέλεθρα”
 “ θυμώνει μὰ δὲν τὸ δείχνει. Περνᾷ ἓνας ἄλλος: “Γειά σου
 “ Σκέλεθρα!” φουρκίζεται μὰ τότε πιάνει μὲ τὸ καλό:
 “ “Γειά σου... μὰ μὴ μὲ λὲς Σκέλεθρα... ἔχω ὄνομα... δὲ
 “ θέλω νὰ μὲ λέτε Σκέλεθρα...” Γελάει καὶ τότε κοροῖ-
 “ δεύει: “Τί διάβολο ἔπαθες...! πὼς σοῦ ἦρθε... κύρ
 “ Σκέλεθρα!” θυμώνει, βρίζει καὶ τοῦ δείχνει τὸ
 “ γρόθο”.

Β') Αἰσθητικὴ συγκίνησις.

Μὲ τὸν ὀρισμὸ αὐτὸ πρῶτα ἐννοῶ τὴ δύναμη ἐκείνη τῆς συμπόνιας πού κάμνει τὰ μάτια τοῦ λογοτέχνη νανοῖ-
 ξουν μπροστὰ στὸ θέαμα τῆς ζωῆς.

Κατόπιν — πρὸ πάρα-πέρα — ἐννοῶ καὶ τὴν αἰ-
 σθητικὴ ἐντύπωση πού μᾶς χαρίζει ἓνα λογοτέ-
 χνημα. Ἡ ἐντύπωση αὐτὴ δὲν εἶναι, ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον,
 παρὰ ἡ μετάδοσις τῆς συγκίνησης τοῦ λογοτέχνη, καὶ
 εἶναι ἀνάγκη νὰ μᾶς προξηνηθῇ. Ἄν ὄχι, τρία πράγματα
 πρέπει νὰ ὑποθέσουμε.

Πρῶτα ὅτι ὁ λογοτέχνης δὲν ἔχει τὴν “αἰσθητικὴν

συγκίνηση” — ὅπως τὴν ἐννοῶ — πρᾶγμα ἄτοπο, γιατί τότε πῶς εἶναι δυνατό νὰ ἐμπνέεται πραγματικά ;

Ἐπειτα ἂ ν καὶ ἔ χ ε ι τὴ συγκίνηση αὐτὴ, ἀπὸ ιδιοτροπία στὴν ἐκδήλωση, προσπαθεῖ νὰ τὴν πνίξει, οὕτως ὥστε νὰ μένει μόνο ἀπλὸς παρατηρητής.

Καὶ τελευταῖα ὅ τ ι ἔ χ ε ι τὴ συγκίνηση αὐτή, ἀλλὰ δὲν μπορεῖ νὰ τὴν μεταδώσει.

Ὅταν διαβάσει κανεὶς τὸ Σκέλεθρα — ὄχι ὡς ὑπόθεση — ἔστω καὶ ἂν νοιώσει ὅλο ἐκεῖνο τὸ μαρτύριο τῆς ψυχῆς, πὺν ἀγωνίζεται, μήπως “τῆς κολλήσῃ ἡ ἰδέα,, καὶ χ ἄ σ ε ι τ ἣ ν ἡ σ υ χ ῖ α τ η ς, ὅλη ἐκείνη τὴν ταραχὴ τοῦ ἀνθρώπου πὺν πούλησε ἓνα, — στὴ συνήθεια, — ἀπούλητο πρᾶγμα, πὺν στερήθηκε, ὅ,τι ὅλος ὁ κόσμος θεωρεῖ κτῆμά του ἀπαραίτητο καὶ βέβαιον, ὅπως καὶ τὸ θάνατον, — ὅμως μ’ ὅλα ταῦτα ἡ συγκίνηση θὰ εἶναι τέτοια, ὥστε νὰ νὰ μὴ μένει μονάχα παρὰ μιὰ ἐντύπωση μετὰ τὸ διάβασμα χωρὶς κανένα α ἰ σ θ ῆ τ ι κ ὸ — νὰ ποῦμε — ἐ ν θ ο υ σ ι α σ μ ὸ.

Λεῖπει τὸ ψυχικὸ ρεῦμα τοῦ λογοτέχνη, λείπει μ’ ἓνα λόγο ἡ αἰσθητικὴ ἐκείνη ἐντύπωση, πὺν μᾶς χαρίζει ἓνα ἄρτιον λογοτέχνημα.

Ὁ Σκέλεθρας ἀπὸ ἔποψη “παρατήρησης,, συνδυασμοῦ δηλ. ἰδεῶν καὶ σκέψεων μὲ παραστάσεις καὶ “ἀντιλήψεις,, εἶναι ἓνα ἀριστούργημα. Ἀλλὰ ἡ “παρατήρηση,, μπορεῖ νὰ ἱκανοποιεῖ μονάχα τὴ σκέψη μας: — Ἐχομε ὅμως σύγχρονα καὶ ψυχὴ, καὶ ἡ ψυχὴ αὐτὴ ἀπαιτεῖ τὴν ἱκανοποίησίν της.

Ὁ κ. Νικολαΐδης, μιὰ πὺν εἶναι δυνατός παρατηρητής, εἶναι ἂ δ ὕ ν α τ ο ν ἂ μ ἡ σ υ γ κ ι ν ε ῖ τ α ι μ π ρ ο σ τ ἂ σ τ ὸ θ έ α μ α τ ῆ ς ζ ω ῆ ς. Εἶναι ὅμως ἂ π έ κ ε ῖ ν ο υ ς πὺν ἀνήκουν στὴ δεύτερη ὑ π ό θ ε σ η. Ἐκεῖνο πὺν τὸν χάραχτηρίζει καὶ πὺν ἀποτελεῖ, τρόπον τινά, τὴν πρωτοτυπία του, εἶναι ὅ,τι πνίγοντας τὴ συγκίνησίν του π ρ ο σ π α θ ε ῖ ν ἂ ἀ πο τ ε ῖ ν ε τ α ι π ε ρ ι σ σ ό τ ε ρ ο σ τ ὸ μ υ α λ ό μ α ς.

Σ’ αὐτὸ ἀπάνω — πὺν μερικὲς φορὲς μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ προτέρημα — ὀφείλεται ὅ,τι ὁ Σκέλεθρας δὲν μᾶς συγκινεῖ, — ὅπως πρέπει νὰ ἐννοήσουμε τὴ λέξη αὐτή. Πῶς νὰ συγκινηθοῦμε μὲ τὸ πάθημα ἐνὸς ἀνθρώπου τσιγκούνῃ, ἑλεεινοῦ καὶ τρισάθλιου ; Τί ἐνδιαφέρο θὰ μᾶς προκαλέσει ἡ χαμέρπεια τῆς ψυχῆς του ;

Εἶπα : προσπαθεῖ ὁ κ. Νικολαΐδης νὰ ἀποτείνεται περισσότερο στὸ μυαλό μας καὶ αὐτὸ φαίνεται ἀπὸ τὸ ἐξῆς πὺν εἶναι καὶ τὸ κυριώτερο : Μιὰ πὺν τὸ νὰ πουλήσει κανεὶς τὸ σκέλεθρό του εἶναι σιχαμερὸ καὶ ἀνήκουστο, εἶναι, ὅπως λέγεται, «κυνισμὸς καὶ στωϊκότητα», μᾶς παρουσιάζει ἅ ν ἁ λ ο γ α καὶ τὴν ψυχὴ τοῦ Σκέλεθρα, σὲνα ἐπίπεδο παρακατινὸ.

Ἄλλὰ ἂν λάβει κανεὶς ὑπ' ὄψει τὴν κακομοιριά στὴν ὁποία βρέθηκε ὁ Παῦλος γιὰ νὰ πουλήσει τὸ σκέλετό του, —πρᾶγμα πὺν ἐπὶ τέλους δὲν εἶναι ἐντελὼς τὸ ἴδιο οὔτε μὲ τὴν « π ο ὕ λ η σ η τ ῆ ς τ ι μ ῆ ς μ α ς », ἢ τῆς « σ υ ν ε ἰ δ η σ ῆ ς μ α ς »—τότε, τὸ πρόσωπο αὐτὸ θὰ εἶναι πολὺ δικαιολογημένο καὶ ἡ ψυχὴ μας θὰ τὸ ξεσηκώσει ἀπὸ τὸ βάραθρό του.

Ὁ κ. Νικολαΐδης ὅμως, γιὰ νὰ δικαιολογήσει μερικὰ πράγματα καὶ νὰ δώσει περισσότερο νόημα σᾶλλα—ὅπως π.χ. στὴν παραίστησι ἐκεῖνη τοῦ Σκέλεθρα, ὅπου τοῦ φαίνεται πὼς πεθαίνει ξαπλωμένος σὲνα λερὸ στοῶμα, μᾶς παρουσιάζει τὸν ἥρωά του σὲ τρόπο πὺν καὶ ἡ ἴδια του Ψυχὴ νὰ μὴ μπορεῖ νὰ τὸν ὑποφέρει ἀπὸ τὴν ἀηδία. Ἄν δὲν πνιγόταν ἀπὸ τὴν προσπάθεια τοῦ «Παρατηρητῆ» χωρὶς ἄλλο τὸ κακόμοιρο αὐτὸ πλάσμα τοῦ διηγήματος θὰ μᾶς παρουσιαζόταν σὲ ἄλλο ἐπίπεδο.

«Πεινασμένος καὶ μὲ χίλιες δυὸ ὑποχρεώσεις, νέος
« ἀκόμα, κάμνει κάτι ἀσυνήθειστο, πουλάει ἓνα πρᾶγ-
« μα πὺν δὲν πουλιέται... Εἶναι τὸ θῦμα τῆς εἰμαρ-
« μένης, εἶναι ἡ μορφὴ τοῦ δυστυχισμένου ἀνθρώ-
« που !.. Τὸν κυκλώνουν γύρω χίλιες δυὸ ἀντιθέσεις
« μὲς τὴν κακομοιριά καὶ τὸν κατατρεμὸ τῆς Τύ-
« χης... Ἀντιδρᾷ μὲ τὴν κακία. Κ α κ ὸ ς ὅμως,
« ἔστω καὶ εἰς τὸ ἔπακρο, δ ἔ ν ἔ χ ε ι τ ῆ ν
« χ α μ ἔ ρ π ε ι α τ ο ὗ τ σ ι γ κ ο ὕ ν η, γιὰτὶ
« κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο οἱ τύψεις κατόπι, θὰ εἶναι
« πὺν φοβερὲς καὶ ἡ μετάπτωσή του πὺν τραγικὴ..
« Ἰκανοποιημένος, γιὰ λίγο καιρό, ἀπὸ τὸ προῖον τῆς
« πούλησης, μὲ τὴν ὁποία κέρδισε τὴ ζωὴ του καὶ
« μερικῶν ἄλλων ὁμοίων του, ἔχει τὴ συνειδησὴ του
« κοιμισμένη, γιὰτὶ ν ἔ ο ς ἀκόμα, πολὺ λίγο ἔχει νὰ
« σκεφτεῖ πέρα ἀπὸ τὸ σήμερα, πίσω ἀπ τὴ ζωντανὴ
« πραγματικότη τοῦ παρόντος».

Ἔτσι, χωρίς νὰ εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνεи τοκογλύφος, ὅταν ἡ συνείδησή του ξυπνήσει, τότε ἡ πάλη καὶ τὸ βασανιστήριό του θὰ μᾶς εἶναι πολὺ πιὸ ἐνδιαφέροντα, γιατί ἡ σκέψη μας δὲν θᾶβγαζε μονάχα ὅσα βγαίνουν ἀπὸ τὴ μιὰ ἀποψη τοῦ διηγήματος, παρὰ θᾶχε νὰ συμπληρώσει ὅσα καὶ ὅπως μπορούσε φτιάνοντας τὸ τέλειο...

Ἄν τὸ παρoυσίασμα τοῦ Σκέλεθρα ἦτoυν διάφορο, ὥστε νὰ μᾶς κινεῖ τὸ ἐνδιαφέρο περισσότερο, τότε χωρίς ἄλλο, τὸ διήγημα αὐτὸ θὰ μπορούσε νὰ ἐπιβληθεῖ στὴν παγκόσμια λογοτεχνία.

Ἐνῶ κανεῖς θὰ βρεῖ μέσα μιὰ βαθειὰ «παρατήρηση», σὲνα τρόπο ἀσυνήθειστο στὰ διηγήματά μας, ὅμως ἡ «αἰσθητικὴ ἐντύπωση» θὰ εἶναι ἐλάχιστη. Ἀλλὰ μόνον, ὅταν τὰ δυὸ αὐτὰ στοιχεῖα συνυπάρχουν μὲ κάποια ἀναλογία, τότε τὸ λογοτέχνημα εἶναι ἄρτιο.

Ἄν καλοσκεφτεῖ κανεῖς ἔπειτα ἀπὸ λίγο μετὰ τὸ διάβασμα, θὰ βρεῖ ὅτι γενικὰ ἡ «ἐντύπωσή του» μπορεῖ νὰ συγκεντρωθεῖ στὸ ἐξῆς:

Ἐνας θαυμασμὸς πρὸς τὸ λογοτέχνη γιὰ τὴν παρατήρησή του, μὲ μιὰ ἐλάχιστη συγκίνηση ἀπὸ τὸ λογοτέχνημα.

Μιὰ πoὺ γιὰ τὸ Σκέλεθρα εἰπώθηκαν τόσα πολλὰ, γιὰ νὰ καταλήξουμε σὲνα συμπέρασμα, δὲν ὑπολείπεται παρὰ νὰ μιλήσουμε γιὰ τὰ λοιπὰ διηγήματα:

ΑΝΑΡΡΩΣΗ

Ἐχοντας ὑπ' ὄψει μου, πὼς ἡ ἀληθινὴ κριτικὴ δὲν ἔχει καμμιά σχέση μὲ τὸ κατάταγμα, ἢ τὸ χαρακτηρισμὸ κάποιου ἔργου, δὲν θὰ ἐξετάσω, ἂν ἡ «Ἀνάρρωση» εἶναι διήγημα ἢ ὄχι, τί λογιῆς εἶναι, ἂν εἶναι τέτοιο, καὶ κατὰ πόσο εἶναι κατώτερο ἀπὸ τὰ ἄλλα. Ἐκεῖνο πoὺ ἔχω νὰ πῶ μὲ δυὸ λέξεις, εἶναι ὅτι: ἀδύνατο νὰ βροῦμε ἐδῶ οὔτε τὸ ἓνα οὔτε τὸ ἄλλο στοιχεῖο τῆς ἐμπνευσης. Ὁ κ. Νικολαΐδης τὸ ἔγραψε χωρίς νὰ «παρατηρήσει» τίποτα καὶ χωρίς νὰ συγκινηθεῖ καθόλου. Καμμιά σκέψη ἄξια λόγου δὲν ὑπάρχει στὸ διήγημα αὐτό, σὲ τρόπο ὥστε γενικὰ τὸ νόημά του, νὰ μὴ στηρίζεται πoυ-

θενά, καὶ ἡ σημασία του νὰ εἶναι ἀντίθετη ἀπὸ τὴν πραγματικότητα. Ὅ,τι δὴποτε καὶ ἂν ἀντιπροσωπεύει ἡ Γρηά, τὸ παρουσίασμά της εἶναι τέτοιο, πὺ δὲν ἔχει καμμιά σχέση μὲ τὴν ἀνθρώπινη πείρα, γνώση κτλ. Μὲ βεβαιότητα πιά προσμένει τὴν ἀνάρρωση... τῆς Εἰρήνης, ἐνῶ ἡ Ψυχὴ μας στὴ μετάβαση ἀπὸ ἓνα τρομερὸ πόλεμο σὲ μιὰ εἰρήνη, εἶναι πάντα ἐπιφυλακτικὴ, γιὰτὶ ἀκόμα εἶναι τρομαγμένη, καὶ τὰ μάτια της εἶναι γεμάτα δάκρυα ἀπὸ τὸ χαμὸ καὶ τὴν καταστροφή!...

Η ΠΕΡΗΦΑΝΕΙΑ ΤΗΣ ΥΓΕΙΑΣ

Ἀδύνατο πολλὰς φορὲς εἶναι νὰ ἐκδηλώσουμε ἓνα συναίσθημα λεπτὸ, εὐγενικὸ καὶ ἀγνό, γιὰτὶ εἶναι ριζωμένο βαθειά καὶ κάθε προσπάθειά μας νὰ βγεῖ ἔξω ἀπὸ τῆς ψυχῆς τὸν ἀνθῶνα, τὸ καταστρέφει. Σὰν τὸ μοσχάτο καὶ πολυφτασμένο τραντάφυλλο, πὺ μὲλὶς τὰγγίξουμε ρίχνει τὰ πέταλά του, σὰν τὰ εἰδῶλα μέσ τοὺς καθρέφτες τῶν νερῶν, κρύβονται στὰ μύχια βάθια μας, ἰδεολογικὰ πάθη καὶ συναισθηματά, λύπες καὶ χαρές, πὺ ἂν καὶ τὰ νοιώθουμε τόσο ζωηρά, ἀδύνατο ὅμως μὲλα ταῦτα, κάποτε, νὰ τὰ μεταδώσουμε ἢ νὰ τὰ ἐξηγήσουμε στοὺς ἄλλους. Πόσο φτωχὰ καὶ ἀδύνατα εἶναι τὰ λόγια μας, πόσο νεκρὲς καὶ ἀνήμερες οἱ λέξεις μπροστὰ στὸ ζωντανὸ καὶ ἀνέκφραστο! Ἡ ἀδυναμία ὅμως αὐτὴ, πὺ μᾶς εἶναι φυσικὴ καὶ ἀναπόσπαστη, εἶναι τίποτε μπροστὰ στὴν ἀδυναμία τῶν διπλανῶν νὰ μᾶς νοιώσουν.

Ὁ ἄνθρωπος μερικὲς φορὲς, ὅπως εἶναι ἀνίκανος νὰ ἐκφρασεῖ, ἔτσι εἶναι καὶ ἀνήμερος νὰ καταλάβει. Μπορεῖ δηλ. νὰ κατορθώσουμε νὰ περιλάβουμε κάτι στὰ λόγια μας, δὲν θὰ γίνουμε ὅμως μὲλα ταῦτα ἀντίληπτοί!... Ὁ καθένας ἔχει τὰ πάθη, τὶς ἰδέες καὶ τὶς προλήψεις του, κλείνει μέσα του ξέχωρο καὶ διάφορο κόσμο. Πῶς εἶναι δυνατόν ἢ ἀντίληψή του νὰ περιλάβει ἄτιχτο κάτι, πὺ ὀφείλεται σὲ μιὰ τέτοια ἢ τέτοια ψυχικὴ κατάσταση καὶ ιδιότητα, πὺ τὸ βοήθησε τὸ τάδε γεγονός, πὺ, μὲνα λόγὸ ἀνῆκει σὲνα ἐγὼ διάφορο ἀπὸ τὸ δικό του; Ὡρισμένως τότε θὰ δοῦμε ἐκεῖνο πὺ θελήσαμε νὰ μεταδώσουμε στοὺς ἄλλους, νὰλλάξει καὶ νὰ παραμορφώνεται, νὰ παίρνει ἄλλα σχήματα καὶ ἀπόψεις, πὺ κάθε πιά προσπάθειά μας γιὰ διαφώτιση νὰ εἶναι ἀνώφελη.

Δειλὸς π. χ. καὶ μόνο δειλός, θὰ χαρακτηριστεῖ γιὰ μιὰ στιγμή ἀπ τοὺς συντρόφους του ὁ στρατιώτης ἐκεῖνος ποὺ θὰ λιποταχτήσῃ μπρὸς στὸν κίνδυνο τοῦ πολέμου... Κίνδυνος μπροστά, κίνδυνος ἀπὸ παντοῦ τοὺς ζώνει καὶ κεῖνο, ποὺ ὅλοι κρύβουν μέσα τους, καὶ προσπαθοῦν νὰ συγκρατήσουν εἶναι ὁ φόβος!... Πῶς μποροῦν νὰ νοιώσουν αὐτοί, ὅτι μπορεῖ κανεὶς νὰ φήσῃ τὴν τάξη τοῦ πολεμιστῆ, ὄχι μονάχα ἀπὸ φόβο, ἀλλὰ ἀπὸ κάτι ἄλλο πὺ ἐνσυνείδητο, ἀφοῦ ὁ φόβος, τὸ ἀκαθόριστο συναίσθημα, κυριαρχεῖ ὅλες τὶς ψυχές;

Τὸ κυριώτερο νόημα τοῦ διηγήματος στηρίζεται ἀπᾶνω σαυτὲς τὶς σκέψεις, ποὺ μὲ τὴ σειρά τους πηγάζουν ἀβίαστες, σὰν φυσικὴ συνέπεια τῶν ὅσων συμβαίνουν. Κατὰ τὴν ἀντίληψή μου, ἡ ὑπόθεση τοῦ: «ἡ Περηφάνεια τῆς Ὑγείας» εἶναι ἡ μόνη κατάλληλη γὰ μᾶς κάμει νὰ σκεφτοῦμε τόσο τὴ φοιχτὴ μετὰ πτωσὴ ἀπὸ τὰ ὕψη τῆς Φαντασίωσης, ὅσο προπαντὸς καὶ τὸ ὅτι κοντὰ στὴν ἀδυναμία μᾶς νὰ ἐκδηλωθοῦμε, ὑπάρχει καὶ ἡ ἀδυναμία τοῦ διπλανοῦ νὰ μᾶς νοιώσει.

«— Χωμένους μέσα στὴν κακομοιριά ὁ ἥρωας τοῦ διηγήματος, πνίγεται χωρὶς καμμιά βοήθεια... Ἄνυπεράσπιστος, μοιάζει τὸν κρημνιζόμενο μέσα σὲ κάποια ἄβυσσος!... Προσπαθεῖ νὰ δροῦξῃ κάτι, ὅ,τι μπορεῖ κι ὅ,τι προφτάσει, ἀκόμα κι ἓνα ἀσήμαντο χορταράκι ἢ κι ἓνα θάμνο μικρό! Θὰ πιαστεῖ ἀπ ὅ,τι τύχει, θὰ νοιώσει γιὰ μιὰ στιγμή τὴ χαρὰ τῆς σωτηρίας του, καὶ ἔπειτα ποὺς ξέρει;... Μπορεῖ νὰ κατρακυλιστεῖ καὶ πάλι, μαζὶ μὲ τὸ στήριγμά του, στὰ σκοτεινὰ βάθεια!

«Τὴν ὑγεία σου νᾶχα καὶ τὴ νιότη σου κι ἂς χρωστοῦσα χίλια γρόσια.»

Ἀπὸ ἓνα ἀσήμαντο καὶ μικρὸ φιλοφρόνημα, ἀπὸ ἓνα κομπλιμέντο μιᾶς γρηᾶς ποὺ τὸ λέγει εἰς ὅποιον καὶ ὅπως τύχει, ἀδράχνεται κι ἀμέσως βλέπει τὰ χεῖλια τῆς ἄβυσσου, ποὺ τὸν κατάπιναν, νὰ τὸν ξεσηκώνουν στὰ τρίψηλα τῆς Φαντασίωσης. Γίνεται εὐθυμὸς καὶ καλοκάγαθος καὶ σφίγγοντας τὸ γρόθο του, νοιώθει τὴ γλυκεῖα ἐκείνη εὐχαρίστηση τοῦ «Ἐγὼ» ποῦναι περήφανο γιὰ τὸ πρῶτιστο τῶν ἀγαθῶν, τὴν Ὑγεία...

Ἀξιοσημεῖωτο εἶναι ὅτι ὁ κ. Νικολαΐδης, ὅταν ὁ

ἥρωας του βγεῖ ἔξω, παρουσιάζει καὶ τοὺς λοιποὺς ἀνθρώ-
πους περήφανους, καὶ χαρούμενους.

«Εἶχα τὸ συναίσθημα πὼς εὐτυχι-
« σμένος περπατοῦσα ἀνάμεσα σ' εὐτυ-
« χισμένους ἀνθρώπους ».

Χωρὶς αὐτὸ τὸ παρουσίασμα, τὸ διήγημα ἴσως
θὰ ἔχανε πολὺ. Ἄν ἐξετάσουμε βαθύτερα ἐκεῖνο
ποὺ τὸν κάμνει νὰ βγεῖ ἔξω, χωρὶς φυσικὰ νὰ τὸ
ξέρει καὶ ὁ ἴδιος, εἶναι κυρίως μιὰ ἀκαθόριστη ἀμφιβο-
λία, θέλει νὰ μάθει καὶ νὰ δεῖ, ἂν πραγματικὰ τοῦ ἀξίζει
νᾶναι περήφανος, θέλει νὰ βεβαιώσει τὴ δύναμη τῶν χε-
ριῶν του, θέλει κατόπι νὰ ἐπιδειχτεῖ. Ἡ φαντασία
του ἔτσι παίρνει περισσότερη δύναμη κι ἓνα κύμα περηφά-
νειας φουσκώνει τὰ στήθια του. Καὶ ὅμως! Πόσο διάρ-
κεσε τὸ συναίσθημα αὐτό;

«Ὅσο κι ἓνας ἀπότομος καὶ ἐπιπόλαιος ἔρωτας!!
Τὴν ἴδια μέρα ἡ περηφάνεια ἀντικρύζει τὴν
ἐγωϊστικὴ ἀδιαφορία γιὰ κεῖνο ἀκρι-
βῶς ποὺ τὴν ξεσήκωσε τόσο ψηλά... Μιὰ
ἀηδία πρῶτα, μιὰ τρομάρα κατόπι, καὶ ὁ ἥρωας νοιώθει,
σὰ νὰ πέφτει στὸν ἀέρα... Μπροστὰ στὸ παράλλαμα
ἐκεῖνο, ποὺ περιφρονεῖ καὶ οὔτε κἂν λαμβάνει ὑπ' ὄψει,
ὅτι ἀκριβῶς τὸν ἔκαμνε περήφανο, τραντάζονται μέσα
του ὅλα τὰ γλυκὰ συναισθήματα. Πέφτει χωρὶς βοήθεια
καὶ στὴν ἀπελπισία του θέλει νὰ φανερώσει στοὺς διπλα-
νοὺς τὸ τρικύμισμα τῆς ψυχῆς του! Καὶ ἐδῶ ἀκριβῶς εἶναι
τὸ κυριώτερο σημεῖο τοῦ διηγήματος.

— Ποιὸς θὰ τὸ καταλάβει; Ποιὸς μπορεῖ νὰ τὸ κα-
ταλάβει; Πῶς μποροῦν οἱ ἄλλοι νὰ ξέρουν τί συμβαίνει
μέσα στὰ ἄδυστα τοῦ ἐγὼ του, ἀφοῦ κι αὐτὸς ὁ ἴδιος δὲν
μπορεῖ νὰ τὸ ξεδιαλύνει καλά; Ἔστω καὶ ἂν μπορέσει μὲ
τὰ λόγια νὰ παραστήσει κάτι, πάλι ποιὸς θὰ τὸν νοιώσει;..

— Κανένας, κανένας...

...Ἡ «Περηφάνεια τῆς Ὑγείας» εἶναι τὸ μόνο
διήγημα στὴ λογοτεχνία μας μὲ μιὰ τέτοια καὶ τόση
παρατήρηση, μὲ μιὰ στενώτατη σύνδεση ὑπόθεσης καὶ σκέ-
ψεων, ποὺ κάθε ἄλλο παρὰ κοινὲς καὶ συνηθεισμένες εἶναι.
Ἀριστοτεχνικὸς εἶναι ὁ τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖο φκιαχεται τὸ
διήγημα αὐτό, ὥστε πολὺ εὐκόλα κανεῖς νὰ ἐμβαθύνει τὴν
οὐσία του. Ὁ ἀφηγητικὸς προπαντὸς τόνος ἐκ μέρους—νὰ

πούμε—«τοῦ θύματος», πὺν μιλάει σὲ πρῶτο πρόσωπο μεταδίδει ζωηρὰ τὸ νόημα, χαρίζοντας στὸν ἀναγνώστη τὴν αἰσθητικὴ ἐντύπωση τοῦ ἄρτιου. Πολὺ εὐκολα μπορεῖ κανεὶς νὰ ἀντιληφθεῖ ἀπὸ τὸ ἔργο αὐτό, πόσο δυνατὰ καὶ μὲ πόσο «βάθος» ἐμπνέεται ὁ κ. Ν. Νικολαΐδης στὰ ἀριστοῦργήματα του.

ΑΔΕΞΙΟΣ

Γενικά, κάθε διήγημα πὺν θὰ περιλάβει τὸν τύπο τοῦ «ἀδέξιου» παρουσιάζει τὸ ἐξῆς χαρακτηριστικό: ὅτι ὁ «ἥρωας» κλείνοντας κάτι ἀπ' ὅλους, εἶναι ὁ καθρέφτης μέσα στὸν ὁποῖο ὁ κάθε ἀναγνώστης θὰ βρεῖ ἕνα μέρος του, μιὰ ξεχασμένη, ἢ νωπὴ ἀδεξιότητά του. Ὅσο ἐπιδέξιος καὶ ἂν εἶναι κανεὶς, ἀδύνατο νὰ μὴν ἔσφαλε κάποτε στὶς πράξεις, ἢ στὰ λόγια του, νὰ μὴν ἔκαμε δηλαδὴ κάτι ἀπ' ἐκεῖνο, πὺν κάμνει ἕνας «ἀδέξιος». Πολὺ περιληπτικὸς λοιπὸν πρέπει νὰναι ὁ τύπος αὐτός, χωρὶς καθόλου νὰ ξεφεύγει ἀπὸ τὸ πραγματικό. Ὁ κ. Νικολαΐδης τὸν ἥρωά του ὡς «ἀδέξιον» μᾶς τὸν ἔχει παρουσιάσει τέλειο. Ὑπὸ ἔποψη, δηλαδὴ, πάλιν «παρατήρησης», ὅπως ἐννοῶ τὴ λέξη, τὸ διήγημα αὐτὸ εἶναι ἄρτιο. Ἀφίνοντας ὅμως κατὰ μέρος τὰ νοήματα, ὅπως π. χ. τὸ ζευγάρωμα στὸ τέλος μὲ τὴ... Ζωή, μὲ μιὰ συντροφιά παλιάτσων, ἀσχολοῦμαι μονάχα μὲ τὸ ἐξῆς, μὲ τὸ ὁποῖο νομίζω πρῶτα-πρῶτα, ἔχει νὰ κάμει ἡ σοβαρὴ κριτικὴ. — Ἄραγε ἂν ξαναζηήσουμε καὶ μεῖς μέσα μας τὸν «ἀδέξιον» ὡς τύπο διηγήματος, πὺν καὶ εἰς τί θὰ συμπίπτουν τὰ δυὸ ἔργα;

Λέγοντας παραπάνω πὺς ἡ παρατήρηση εἶναι ἄρτια τὴν ἐννοῶ τέτοια, ἂν τὴν πάρει κανεὶς ξεχωριστὰ παίρνοντας ὅμως τὸ διήγημα στὴν ὁλότητά του, ἡ ἄρτια αὐτὴ παρατήρηση βλάπτει τὸ ἔργο ὅχι ὀλίγο.

Ὅλοι μας νοιώσαμε ἐμπνέματα τί θὰ πεῖ ἀδέξιος, γίναμε—ἔστω καὶ πρὸς στιγμὴ—ἕνα μὲ τὸ εἶναί του, ὑποφέραμε ὅτι καὶ κείνος. Καὶ ὅμως! Ὁ κ. Νικολαΐδης σὶδ διήγημά του δὲν κατορθώνει νὰ γίνει παρὰ ἕνας εἰρωνευτής, ἕνας «ἀφ' ἡγηγῆς ἐξ ἀποστάσεως». Θέλοντας, (πρᾶγμα παράξενο!) νὰ μένει μόνο παρατηρητής, πνίγει κάθε συγκίνησή του, προσπαθεῖ νὰ μένει μακριὰ καὶ τὸ κατορθώνει, χωρὶς ὅμως νὰ λάβει ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ ἀναγνώστης εἶναι ἀνίκανος γιὰ ἕνα τέτοιο

κατόρθωμα. Ὁ Πελαγίας, μὴ πού ἔχει ἐπίγνωση ὅτι εἶναι ἀδέξιος, πολὺ ψυχολογημένα στὸ τέλος ζηλεύει τὸν χρεμασμένο παλιάτσο. Ἀκαθόριστα θρέφει μέσα του κάποια ἀποστροφή γιὰ τὴ... Ζωή, πού ἂν ζευγάρωσε μαζί της εἶναι, γιὰτὶ παρεξηγώντας τὴν πρόταση, νόμισε πὼς θὰ πάρει τὴ θέση ἐκείνου πού ζηλεύει. Κι αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο ἡ παντομίμα πού παίζουν γύρω του εἶναι κατὰ χωρὶς μεγάλη ἐξαιρετικότητα. Θέλοντας ὅμως ὁ κ. Νικολαΐδης νὰ δώσει περισσότερο νόημα, δὲ μᾶς συγκινεῖ καθόλου. Ἐπρεπε νὰ στραφεῖ περισσότερο στὸν ψυχικὸ ἀντίχτυπο τῆς «ἐπίγνωσης» πού ἔχει τὸ ἄτομο, ἔπρεπε δηλ. νὰ λείψει ἡ εἰρωνεία στὸ διήγημα αὐτό. Καὶ ἐδῶ ἀκριβῶς εἶναι τὸ σπουδαῖο λάθος: Ἡ εἰρωνεία στὴν τέχνη χαρὰ χτηρίζει ἀριστουργήματα, ποτὲ ὅμως δὲν στρέφεται εἰς βάρος τοῦ «ἥρωα», ὅταν αὐτὸς πάσχει. Ὁ Θεοβαντές, ἂν ἐξετάσουμε βαθειά, δὲν εἰρωνεύεται τὸ Δὸν-Κιχώτη παρ' ὅσαυτο ὀλόκληρη τὴν ἐποχὴ, τῆς ὁποίας θῦμα εἶναι ὁ ἥρωας αὐτός. Ὁ κ. Νικολαΐδης ὅμως, πολλὰς φορὲς στὸ διήγημα αὐτὸ καταντᾷ ἀνυπόφορος μὲ τὴν εἰρωνεία τοῦ ἀδιάφορου παρατηρητῆ. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος πού δὲ μᾶς χαρίζει καμμιά αἰσθητικὴ ἐντύπωση, παρὰ ἀπ' ἐναντίας, ὅταν τὸ διαβάσουμε προσπαθοῦμε νὰ ἀπαλλάξουμε τὴ μνήμη μας ἀπὸ πολλὰς παρὰστάσεις, πού μᾶς ἀφίνει τὸ διήγημα αὐτό, ὅπως κάμουμε ἔπειτα ἀπὸ κακὸ ἐφιάλτη.

ΟΙ ΔΙΔΥΜΕΣ

Ὅμοιο μὲ τὸ παραπάνω εἶναι καὶ τὸ «οἱ Δίδυμες» μὲ τὴ διαφορὰ ὅτι, καταλαβαίνει κανεὶς πᾶς καθαρὰ πὼς ἡ ὑπόθεση ὑπονοήθηκε «ἀπὸ ὑπολογισμὸν» γιὰ νὰ φανερώσει ὀρισμένους σκέψεις. Αὐτὸ φαίνεται πολὺ εὐκόλα ἀπὸ τὸν τρόπο, μὲ τὸν ὁποῖο γενικὰ μᾶς παρουσιάζονται τὰ πρόσωπα. Ἵσως νὰ εἶχε περισσότερο ἁξία τὸ διήγημα αὐτὸ ἂν ἔλλειπε ἡ ἀποχρυστικὴ εἰρωνεία.—Πῶς εἰρωνεύεται ὁ κ. Νικολαΐδης τὸ ξάφνιασμα τῆς τόλμης, τοῦ «ἔτσι θ' ἐλῶ γώ», τὸ ἀτόμο τράνταγμα τῆς ἀντρο... Μαριάννας, τὴν τρομερὴ ἀνῆσυχία τῆς ψυχῆς της πού πρὶν ἀπὸ λίγο δὲν ἔνοιωθε κανένα φόβο, οὔτε μέσα σ' ἐνα δάσος;!...

Μένοντας «ἀφ' ἡγῆτης ἐξ ἀποστάσεως», μᾶς πα-

ρουσιάζει, πολλές φορές, τὰ πράγματα ἄψυχα ἐκ μέρους του, μὲ μιὰ διαδοχὴ παραστάσεων πού κάθε λίγο διακόπτονται γιὰ νὰ κινήσουν νὰ ξεπροβάλλουν ἄλλες, σὲ τρόπο ὥστε νομίζει κανεὶς πὼς βρίσκεται μπροστὰ... σὲ κινηματογραφικὴ ταινία. Γιὰ κάθε ἐπιβεβαίωση καὶ γιὰ νὰ μὴ γίνομαι περισσότερο μακρόλογος, παραπέμπω τὸν ἀναγνώστη στὸ σημεῖο ἐκεῖνο προπαντὸς πού ὁ θεῖος (σελ. 126) ὑψώνει τὴ φωνή του, φουρκισμένος ἀπὸ τὶς περιπλανήσεις τῆς Μαριάννας στὸ δάσος.

Σὲ μιὰ παράγραφο ἀπαντᾷ ἡ Μαριάννα, διακόπτεται ὁμως ἡ παράσταση πού μᾶς ἄφησε στὴν ἀντίληψη γιὰ νὰ ἀπαντήσῃ ἡ Ἀντωνία, καὶ κατόπιν ἡ Μητέρα... ὅλες δηλ. μὲ τὴ σειρά, ἐνῶ ὁ θεῖος πού εἶχε γεμίσει τὸ σπίτι μὲ τὶς φωνές του κι ἴσως καὶ τὴ γειτονιά ὁλόκληρη, μένει ἀμίλητος ὡς ἐκ θαύματος.

Παρὰ τὶς ἀντιθέσεις ἀντιλήψεων καὶ χαρακτήρων πού χωρίζουν τὰ πρόσωπα, δὲν γίνεται στὸ σπίτι αὐτὸ κανένα ἀνακάτωμα. Ἡ καθεμιὰ μιλεῖ ψυχραῖμα καὶ ἥσυχα δυο-τρία λόγια, καὶ κατόπι ἀποσύρεται γιὰ νὰ μιλήσῃ ἡ ἄλλη, ὅχι βέβαια ἀπὸ σεβασμὸ πρὸς τὸ θεῖο, ἀφοῦ ὅλες τους διαφωνοῦν διάπλατα μαζί του.

ΤΟ ΜΥΣΤΙΚΟ

Ἡ εἰρωνεία ἐδῶ δὲν βλάπτει καθόλου γιατί τὰ πρόσωπα δὲν πάσχουν τίποτα, παρὰ ἀπλούστατα ἔχουν μιὰ μανία, πού, πρώτη πρὶν ἀπὸ κάθε ἄλλο νόημα, πέφτει στὴν ἀντίληψη τοῦ ἀναγνώστη. Ὑπὸ ἔποψη μορφῆς, τὸ «Μυστικὸ» εἶναι τὸ συμπαθητικώτερο ἀπὸ ὅλη τὴ συλλογή. Ὅσον ἀφορᾷ ὁμως τὴν οὐσία, ἔχω τὴν ἀντίληψη πὼς κανέναν συμβολισμὸς δὲν χωρεῖ στὸ διήγημα αὐτό.

Ὁρισμένως μερικὰ πνεύματα πού ἐννοοῦν καὶ καλὰ νὰ συμπληρῶνουν τὰ ἀσυμπλήρωτα, θὰ ἐροῦν στὰ δυὸ πρόσωπα τοῦ διηγήματος... τὴ δίψα τοῦ ἐπιστήμονα! ἐνῶ ἄλλοι τὴν... ψυχὴ τοῦ λογοτέχνη!! Ὅσο γιὰ τοὺς πρώτους, εἶναι περιττὴ κάθε προσοχή, γιατί καμμιά σχέση δὲν ἔχουν ἡ Κερὰ Μαρηδίτσα καὶ ὁ ἄντρας τῆς μὲ τὴν «Ἐμπερικὴ Γνώση». Ὅσο ὁμως γιὰ τοὺς δευτέρους, εἶναι ἀνάγκη νὰ τονίσω, πὼς, ὁ λογοτέχνης δὲν παρρησιάζει παρὰ συγκινεῖται, καὶ μόνο ἐπειδὴ συγκινεῖται «ἀνοίγει τὰ μάτια τῆς ψυχῆς του»... Κατ' ἀνάγκην στὴν ἀρχὴ μεταχειρίστηκα τὴ λέξη «παρρησιάζει»

ρηση», νομίζω όμως πώς αρκετά φάνηκε από τὸν ὀρισμὸ πόσο διαφέρει ἡ λέξη αὐτή, ἀπὸ τὴν κοινὴ τῆς σημασίας.

Τόσο ἡ Κεραμαρηνδίτσα ὅσο καὶ ὁ Κεραμαρηνδίτσας εἶναι πρόσωπα ζωντανά, πού τὰ βασανίζει κάποια ἐσωτερικὴ ἀνησυχία. Θέλουν νὰ μάθουν ὅ,τι οἱ ἄλλοι δὲν ξέρουν, νὰ ξεδιαλύνουν τὰ σκοτεινὰ καὶ ἀδιάφανα πέπλα τοῦ μυστικοῦ... Τὸ μυστικό! Νὰ μαντέψουν τὸ μυστικό!... Σὰ μαγνητισμένοι πέφτουν γύρω του μὲ χίλιες δυὸ ὑποθέσεις καὶ στοχασμούς... Ἡ ἔγνοια γιὰ κείνο πού δὲν ἀφορᾷ τὸ ὄνομά τους, ἡ ἀνησυχία γιὰ τὸ ξένο, βασανίζουν τὴν ψυχὴ τους. Κουράζουν τὴ σκέψη τους πού γιὰ μιὰ στιγμὴ σταματᾷ, σὰν τὸν ἀδραχτὰ στὸ ροδάνι, πέφτουν σὲ συλλογὴ, ξεχνοῦν τὸ εἶναί τους, γιὰ κάτι πού κι ἂν τὸ μάθουν καμμιά ὠφέλεια δὲν θὰ προκύψει...

Ἡ Κεραμαρηνδίτσα μὴ μπορῶντας νὰ μάθει τίποτα ἀπὸ τὰ κλειστὰ χεῖλια τῆς πεθαμένης, «μένα ὑστερικὸ πείσμα πού μποροῦσε κανεὶς νὰ πάρει γιὰ παροξυσμὸ ὁδύνης», ξεσπάει στὰ μοιρολόγια.

Ὁ Κεραμαρηνδίτσας ἀκούοντας γέλοια γιὰ ἀπάντησιν στὸ στεναγμὸ του, τὸ ρίχνει στὸ μεθῦσι κι ἔτσι κανέναν τους δὲν κατόρθωσε νὰ μάθει τίποτε.

* * *

Μὴν ἔχοντας τὴν ἀξίωση νὰ κρίνω τὸν κ. Νικολαΐδη γενικά ὡς διηγηματογράφου, παρὰ νὰ διατυπώσω τὶς ἀντιλήψεις μου, ὅσον ἀφορᾷ τὰ παραπάνω διηγήματα τῆς συλλογῆς, βρίσκω πὼς ἦτουν ἀνάγκη νὰ γίνω τόσο μακρόλογος. Μόνο αὐτὸν τὸν τρόπο, στὸ συμπέρασμα τώρα, δὲ θὰ φανῶ παράξενος.

Πρῶτα, νομίζω καλὸ νὰ ἐξαιρέσω ἀπ' ὅσα θὰ πῶ τὴν «Ἀνάγνωσση», γιατί ἐκεῖ μέσα ἀδύνατο νὰ διακρίνομε τὸν διηγηματογράφου τῆς συλλογῆς. Τὸ ἔργο αὐτὸ πιὸ ἐπιμελημένο, μπορεῖ μὲν νὰ ἀποτελοῦσε ἓνα καλούτσικο «πεζὸ ποίημα», «διήγημα» ὅμως ποτέ...

Ἐκεῖνο ποὺ χαρακτηρίζει τὸν κ. Νικολαΐδη στὴ συλλογὴ αὐτή, εἶναι ἡ ἐσωτερικὴ παρατήρησις — ὅπως ἐννοῶ τὴ λέξη. Ἐνατενίζοντας δηλ. περισσότερον τὸν ἑαυτό του, ὅ,τι γράφει δὲν εἶναι παρὰ ἡ ἐκδήλωσις

ἰδεῶν καὶ σκέψεων, μιᾶς προϋπάρχουσας — μὲ μιὰ λέξη — «ἀντίληψης» ποὺ ντύνεται μὲ τὴν ἀνάλογη ἐξωτερικὴ παράστασι.

Μιὰ ὅμως ποὺ οἱ χαρακτηρισμοὶ ἔχουν δευτερεύουσα σημασία, ἀνάγκη νὰ σκεφτοῦμε καὶ λίγο ἀπώτερα:

Ἄν πάρει κανεὶς μαζί ὅλους τοὺς ἥρωες τῶν διηγημάτων, δὲν θὰ ἀποτελέσει παρὰ ἓνα πρόσωπο. Τὸν ἄνθρωπο ποὺ βασανίζει κάποια ἀνησυχία, ποὺ ἡ ψυχὴ του ἔχει χάσει τὴ γιγλήνη της...

Ἐπίσης, συνδυάζοντας σύγχρονα ὅλες τὶς ὑποθέσεις, θὰ βρεῖ πὼς τὸ αἷτιο στοῦ ὁποῖο ὀφείλεται ἡ ἀνησυχία αὐτῇ, εἶναι πάντα ὠρισμένο καὶ μερικό...

Τὴ μονομέρεια αὐτὴ ἔχοντας ὑπ ὄψει, δὲν εἶναι τολμηρὸ νὰ πῶ ὅτι: καμμιά οὐσιώδικη διαφορά δὲν ὑπάρχει μεταξὺ τῶν πέντε διηγημάτων τῆς συλλογῆς. Στὸ καθένα κατὰ θάθος δὲν γίνεται λόγος παρὰ γιὰ κείνο ποὺ ἔγινε καὶ στοῦ προηγούμενόν του, σὲ τρόπο ὥστε ὅλα μαζί δὲν ἀποτελοῦν παρὰ διάφορες φάσεις τῆς ψυχῆς ὠρισμένων ἀνθρώπων στὴν πρὸ κρίσιμη στιγμή, ὅταν δηλαδὴ χάσουν τὴν ἡσυχία τους. Μιὰ ὑπόθεση μ. π. ο. ὅ. σ. ἐπομένως νὰ περιλάβει ὅλα αὐτὰ τὰ διηγήματα σὲνα ἄλλο μεγαλύτερο δηλ. σὲνα ρωμάντζο σὲ τρόπο ὥστε ἡ «μ. π. ο. ὅ. σ.», ποὺ συνταυτίζει τὴν οὐσία ὅλων τῶν διηγημάτων, νὰ εἶναι καταφανέστερη.

Μὲ τὴ λέξη μονομέρεια, ἐννοῶ ὅτι ὁ κ. Νικολαΐδης στὰ διηγήματα τῆς συλλογῆς αὐτῆς, δὲν παίρνει παρὰ πάθη καὶ βασανιστήρια ποὺ πηγάζουν ἀπὸ ὠρισμένο γεγονός, εἰς βάρος καὶ εἰς ὄφελος μ. ν. α. δ. κ. ὧν π. ἀν. τ. α. π. ρ. ὁ. σ. ὡ. π. ὡ. ν. Δὲν θὰ βροῦμε δηλ. ἐκεῖ μέσα τίποτε τὸ γενικό, κανένα ἀπ ἐκεῖνα τὰ μαρτύρια ποὺ βασανίζουν ὄχι μονάχα ἓνα Σκέλεθρο ἢ μιὰ Κεραμαρηδίτσα, παρὰ ὁλόκληρους λαοὺς καὶ ἔθνη, ὁλόκληρη τὴν ἀνθρωπότητα...

— Ποῦ ἄραγε νὰ ὀφείλεται αὐτὴ—νὰ ποῦμε—ἡ πρωτοτυπία τοῦ κ. Νικολαΐδη;

Τὴν ἀπάντησιν θὰ βροῦμε σὸσα εἰπώθηκαν γιὰ τὴν παρατήρησίν του: Δὲν συνδυάζει παραστάσεις μὲ προϋπάρχουσες «ἀντιλήψεις», παρὰ προϋπάρχουσες «ἀντιλήψεις» μὲ παραστάσεις. Ἡ ἔμπνευσί του δηλαδὴ, ποὺ ἔχει κατεύθυνσιν ἀπὸ μέσα πρὸς τὰ ἔξω, δὲν γεννιέται μόνη της. Πρὶν ἀπὸ τὴ σύλληψιν κάθε ἔργο στὴν ὁλότητά

του, προηγείται πρώτα από κάποια πνευματική εργασία. Μόνο όταν η προϋπάρχουσα Σκέψη του, συναντήσει γεγονός κατάλληλο να την περιλάβει, τότε γεννιέται η έμπνευση και συλλαμβάνεται το διήγημα, πού πολλές φορές πλάθεται με «υπολογισμό», για να περιλάβει τις δεδομένες σκέψεις και τὰ νοήματα....

Στὸ μὴ αὐθόρμητο λοιπὸν τῆς ἔμπνευσης, στὸ ὅτι δηλαδὴ δὲν συγκινεῖται ἅ μ ε σ α ἀπὸ τὸ θέαμα τῆς ζωῆς ὀφείλεται ἡ μονομέρεια καὶ τὸ ὅτι δὲν μᾶς παρουσιάζει πάντα διηγήματα τόσο ἄρτια—ἀπὸ κάθε ἄποψη—ὅπως τὸ ἀριστοῦργημά του στὴ συλλογὴ αὐτή: «Ἡ Π ε ρ η φ ἄ ν ε ι α τ ῆς Ὑ γ ε ί α ς».

ΗΛΙΑΣ ΓΚΑΝΟΥΛΗΣ

STUART MERRILL

Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΟΥ RODIN

Κάθε καλλιτέχνης πρέπει να περιορίζει τὴ σκέψη του στὰ μέσα τῆς ἔκφρασης πού ἡ τέχνη του διαθέτει. Αὐτὸ εἶναι μαζί μιά παρατήρηση κι ἓνα ἀξίωμα, ἡ ἀπαίτηση τῆς ὄντολογικῆς αἰσθητικῆς. Θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε πὼς ὁ ἦχος, τὸ χρῶμα κι ἡ γραμμὴ εἶναι προικισμένα μὲ μιά δική τους ψυχὴ πού ὁ καλλιτέχνης δὲν μπορεῖ «ἀτιμωρητῇ» νὰ ἐκβιάσει καὶ μὲ τὴν ὁποία, ἀντίθετα, πρέπει νὰ ρυθμίσει τὴ δικιά του. Μονάχα μερικὲς σπάνιες μεγαλοφυΐες μπόρεσαν, μὲ τὴ γνώση ἢ μὲ τὴν αἴσθηση, ν'ἀποκαταστήσουν μεταξὺ τῶν μέσων αὐτῶν τῆς ἔκφρασης τὴν μοναδικὴ καὶ μυστηριώδη τους σχέση, πού εἶναι ὁ ρυθμός, μαθηματικὸ σημεῖο καὶ αὐτῶν ἀκόμα τῶν νόμων τῆς δημιουργίας.

Ὁ Rodin εἶναι ἀπὸ τὶς μεγαλοφυΐες ἐκείνες πού, μέτα σὲ μιᾶς τέχνης τὰ ὅρια, κατάφεραν νὰ περικλείουν ὁλάκαιρη τὴν Τέχνη. Ποιήματα καὶ τραγούδια ζωντανεμένα ἀπ τὸ φῶς εἶναι οἱ γλυπτικές του εἰκόνες. Παρόμοια,